

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.2.1>

Алла АВСІЄВИЧ

доктор філософії в галузі права, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності, Хмельницький інститут імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», проспект Миру, 101А, м. Хмельницький, Україна, 29015

ORCID: 0000-0002-8192-8569

Наталія ЛОГІНОВА

кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності Національної академії державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, вулиця Шевченка, 46, м. Хмельницький, Україна, 29000

ORCID: 0000-0002-3296-3659

Максим ЛЕВИЦЬКИЙ

доктор філософії в галузі права, старший викладач кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності Національної академії державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, вулиця Шевченка, 46, м. Хмельницький, Україна, 29000

ORCID: 0000-0002-3667-7625

Alla AVSIEVYCH

PhD in Law, Associate Professor at the Department of Law and Law Enforcement, Khmelnytskyi Institute named after His Beatitude Volodymyr, Metropolitan of Kyiv and All Ukraine PJSC "Interregional Academy of Personnel Management University", 101A Myru Avenue, Khmelnytskyi, Ukraine, 29015

ORCID: 0000-0002-8192-8569

Natalia LOGINOVA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Theory of Law and Criminal Procedural Activity of the National Academy of the State Border Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi, 46 Shevchenka Street, Khmelnytskyi, Ukraine, 29000

ORCID: 0000-0002-3296-3659

Maksym LEVYTSKY

PhD in Law, Senior Lecturer at the Department of Theory of Law and Criminal Procedural Activity of the National Academy of the State Border Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi, 46 Shevchenka Street, Khmelnytskyi, Ukraine, 29000

ORCID: 0000-0002-3667-7625

ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З УХИЛЕННЯМ ВІД ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

CHARACTERISTICS OF THE METHODS OF TEACHING CRIMINAL OFFENSES RELATED TO THE EVASION OF MILITARY SERVICE

У статті проаналізовані способи вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від військової служби.

Ознаки способу вчинення кримінального правопорушення посідають особливе, домінуюче місце в системі криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень. Це пояснюється, по-перше, тим, що спосіб кримінального правопорушення певним чином детермінований і дозволяє виявити взаємозв'язки елементів криміналістичної характеристики, та, по-друге, його ознаки дуже важливі для відшукування слідів кримінального правопорушення й самого правопорушника.

Проаналізовано виявлення загальних та особливих ознак способів вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із ухиленням від військової служби, та здійснення їх класифікації.

Визначено способи вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із ухиленням від військової служби, передусім, які диференціюються (за суб'єктами та відповідно родовими об'єктами) на способи ухилення від призову та мобілізації та способи вчинення військових кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням.

Зроблено висновок що типовими способами вчинення військових кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від служби, є: по-перше, активні – самовільне залишення військовослужбовцем території військової частини або місця служби (із попередньою крадіжкою необхідних засобів, налагодженням зв'язку із родичами, знайомими, вивченням маршруту та умов пересування; вільний прохід через КПП, подолання огорожі через заздалегідь підготовлений лаз або пролом, сховавшись у транспортному засобі, який на законних підставах залишає межі військової частини або місця служби; у випадку дезертирства – маскування свого становища військовослужбовця придбанням підроблених документів або цивільного одягу, нелегальне проживання під чужим прізвиськом тощо); нез'явлення вчасно без поважних причин на службу (виготовлення фіктивних документів для виправдання самовільної відсутності, внесення фіктивної інформації в облікову документацію військової частини, закладів охорони здоров'я); симуляція хвороби (соматична чи психічна); самокалічення (умисне штучне ушкодження будь-якого органу або тканини тіла, порушення функції якогось органу, викликання певного захворювання або загострення наявної хвороби); підробка документів (з метою отримання звільнення від несення обов'язків); інший обман (зокрема, під приводом нібито релігійних переконань), а також, по-друге, пасивний – відмова від несення військової служби.

Способами ухилення від призову та мобілізації є: пасивні – неявка за повісткою до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки для відправки за місцем служби або за місцем проходження альтернативної (невійськової) служби (призовник або веде звичайний спосіб життя, або ховається за місцем проживання, в невідомих місцях, виїжджає за кордон); активні – симуляція хвороби або самокалічення (приписування чи створення собі певного захворювання, що дає підстави для непроходження військової служби); введення в оману щодо віросповідання, що дає підставу для проходження альтернативної (невійськової) служби; надання неправомірної вигоди (посадовим особам, здатним вплинути на незаконне звільнення від призову, надати відстрочку від нього, визнати непридатним до проходження військової служби); підроблення документів.

Ключові слова: військова служба, військовослужбовець, підробка документів, кримінальне правопорушення, ухилення від військової служби, кримінальне провадження, відмова від несення військової служби, військова частина.

The article analyzes the ways of committing criminal offenses related to evasion of military service.

Signs of the method of committing a criminal offense occupy a special, dominant place in the system of forensic characteristics. This is explained, firstly, by the fact that the method of the crime is determined in a certain way and allows to reveal the relationships of the elements of the forensic characteristics, and, secondly, its signs are very important for finding traces of the crime and the criminal himself.

The identification of general and special features of the ways of committing criminal offenses related to evasion of military service and their classification were analyzed.

The methods of committing criminal offenses related to evasion of military service are determined, primarily, which are differentiated (by subjects and, respectively, generic objects) into methods of evading conscription and mobilization and methods of committing military criminal offenses related to evasion. It was concluded that the typical methods of committing military crimes related to evasion of service are: first, active – voluntary leaving by a serviceman of the territory of a military unit or place of service (with prior theft of necessary means, establishment of contact with relatives, acquaintances, studying the route and conditions of movement; free passage through the checkpoint, overcoming the fence through a loophole or breach prepared in advance, hiding in a vehicle that legally leaves the borders of a military unit or place of service; in the case of desertion, disguising one's position as a serviceman by purchasing forged documents or a civilian clothes, illegal residence under someone else's name, etc.); failure to report for duty on time without valid reasons (production of fictitious documents to justify voluntary absence, entering fictitious information in the accounting documentation of a military unit, health care institutions); simulation of illness (somatic or mental); self-mutilation (deliberate artificial damage to any organ or tissue of the body, impairment of the function of an organ, causing a certain disease or aggravation of an existing disease); falsification of documents (in order to obtain exemption from duties); another deception (in particular, under the pretext of alleged religious beliefs), and, secondly, passive – refusal to perform military service. The methods of evasion of conscription and mobilization are: passive – non-appearance upon summons to the territorial recruitment and social support centers for sending to the place of service or to the place of alternative (non-military) service (the conscript either leads an ordinary life, or hides at the place of residence, in unknown places, goes abroad); active – simulation of illness or self-mutilation (attributing or creating a certain illness to oneself, which gives reasons for not completing military service); misrepresentation regarding religion, which provides grounds for alternative (non-military) service; providing illegal benefits (to officials capable of influencing an illegal release from the draft, granting a deferment from it, declaring them unfit for military service); forgery of documents.

Key words: military service, military serviceman, falsification of documents, crime, evasion of military service, criminal proceedings, refusal to perform military service, military unit.

Вступ. Відповідно до положень Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності нашої держави є найважливішою функцією держави, справою всього Українського народу. Тому військова безпека є однією з основоположних умов реалізації права народу на самовизначення, збереження держави та забезпечення її сталого розвитку

на основі цінностей демократії, верховенства права, свободи, гідності, безпеки та процвітання громадян усіх національностей.

Способи ухилення від проходження військової служби розроблювалися у дослідженнях А. Л. Багратяна, В. В. Давиденка, М. Д. Дриги, С. І. Дячука, К. В. Іонової, М. І. Карпенка, В. І. Касинюка, В. І. Крав-

ченка, М. І. Мельника, М. І. Панова, М. І. Хавронюка, С. О. Харитонова, В. М. Чулахова, Ю. В. Тищенко.

Особливе, домінуюче місце в системі криміналістичної характеристики посідають ознаки способу вчинення кримінального правопорушення.

Мета статті – виявити загальні та особливі ознаки способів вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від військової служби, та здійснити їх кваліфікацію. При цьому, з точки зору останнього, способи вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від військової служби, насамперед диференціюються (за суб'єктами та, відповідно, родовими об'єктами) на способи ухилення від призову та мобілізації. та способи вчинення військово-кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням.

Способи ухилення від військової служби поділяються на дві основні групи – активні та пасивні. Перша група передбачає докладання особою правопорушника будь-яких зусиль для досягнення протиправного результату [6, с. 56–66]. Є. В. Іонова відносить до цієї групи чотири підгрупи.

По-перше, це симуляція хвороби або самокалічення. При застосуванні такого способу вчинення кримінального правопорушення призовник приписує собі певне захворювання, що є підставою для непроходження військової служби. «При цьому це захворювання може бути повністю відсутнім у симулянта або мати легку форму, при якій можна виконувати військовий обов'язок. Різновидом зазначеного способу вчинення злочину є самокалічення» [6, с. 56].

По-друге, введення в оману щодо віросповідання, що дає підставу для проходження альтернативної (невійськової) служби. Підготовка до введення в оману щодо релігії полягає у: вивченні призовником спеціальної літератури, консультації з представниками релігійних течій, товариств, пошуку ознак і предметів належності до відповідних груп. Приховування кримінального правопорушення включає дії зі знищення або позбавлення від зазначених речей і матеріалів.

Третій спосіб полягає у наданні неправомірної вигоди особам, які можуть вплинути на незаконне звільнення від призову, надання відстрочки визнання їх непридатними до військової служби. У цих випадках давати неправомірну вигоду можуть самі особи, їхні батьки та близькі, які зацікавлені в майбутній долі призовника. Часто таку неправомірну вигоду отримують працівники військових комісаріатів, члени призовних комісій, лікарні, праців-

ники органів досудового розслідування, суди та відділи державної реєстрації актів цивільного стану [6, с. 61].

Четвертий спосіб полягає в підготовці документів особи, яка ухиляється від призову, бажання отримати відстрочку або визнання такої особи непридатною до військової служби. Цей процес включає матеріальну фальсифікацію, тобто підробку або виготовлення документа, який сприяє звільненню від військової служби.

В окрему групу Є. В. Іонова виділила пасивний спосіб ухилення від військової служби, який здійснюється шляхом неявки за повісткою до територіального центру комплектування та соціальної підтримки для направлення за місцем служби або до місця альтернативної (невійськової) служби. При цьому призовник або веде звичайний спосіб життя, або переходиться за місцем проживання, в невідомих місцях від працівників територіального центру комплектування та соціальної підтримки. При застосуванні цього способу ухилення призовник не реагує належним чином на отримані повістки. Як правило, він ховається вдома або у знайомих (близьких) людей. Дуже часто не виходить на вулицю, не відкриває двері на дзвінки. У цьому випадку саме близькі (знайомі) особи надають притулок, забезпечують їжею та доглядом особи, яка ухиляється від військової служби [6, с. 61].

Неявка за повісткою до територіального центру комплектування та соціальної підтримки (далі ТЦК) для направлення за місцем служби як спосіб вчинення кримінального правопорушення становить близько 80% від загальної кількості способів ухилення від військової служби [6, с. 63]. Так, «Тлумачський районний суд Івано-Франківської області виніс вирок щодо громадян, які ухилялися від призову на строкову військову службу під час мобілізації на особливий період. Суд кваліфікував дії обвинуваченого за статтею 336 Кримінального кодексу України. Особи підтвердили, що проходили військово-лікарську комісію та отримували повістки про відправлення до лав Збройних Сил України, але до районного територіального центру комплектування та соціальної підтримки без поважних причин не прибули. Суд визнав їх винними у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого статтею 336 Кримінального кодексу України».

У разі ухилення від проходження альтернативної (невійськової) служби призовник не з'являється за місцем останньої служби. Неявка до місця проходження альтернативної (невійськової) служби як спосіб вчинення

кримінального правопорушення становить приблизно 2% від загальної кількості способів ухилення від військової служби [6, с. 64].

Підготовка неявки за викликом до ТЦК для направлення за місцем служби або неявки за місцем проходження альтернативної (невійськової) служби відбувається шляхом розшуку співників і місць укриття у працівників ТЦК. Приховування кримінального правопорушення здійснюється шляхом маскуванню неявки як неявки з поважних причин.

Основними (законодавчо визначеними) способами вчинення військово-кримінальних правопорушень, передбачених ст. 407, 408 КК, є самовільне залишення військовослужбовцем військової частини або місця служби (строкової служби – за ч. 1, інших категорій військовослужбовців – за ч. 2 ст. 407 КК), а також нез'явлення вчасно без поважних причин на чергування у разі звільнення з частини, призначення або переведення, неявки з відрядження, відпустки або з лікувального закладу. Водночас строки такої неявки мають істотне юридичне значення: згідно з «ч. 1 ст. 407 – тривалістю понад три доби, але не більше місяця, а згідно з частиною 2 зазначеної статті – понад десять діб, але не більше місяця, а то й менше десяти діб, але більше трьох діб, вчинені повторно протягом року» [12]. «Самовільне залишення військової частини або місця військової служби з метою ухилення від проходження військової служби, а також неявка на військову службу з цією ж метою у разі призначення, переведення, із відрядження, відпустки, лікувального закладу кваліфікується як дезертирство, відповідальність за яке передбачена ст. 408 КК» [7, с. 91].

Відповідно до ст. 216 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України «військовозобов'язані мають право вільно пересуватися територією військової частини у вільний від занять і роботи час, а під час звільнення – в межах гарнізону. Вибуття офіцерів, старшин (мічманів), військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом, за межі гарнізону здійснюється з дозволу командира військової частини. Виїзд військовослужбовців строкової служби за межі гарнізону (крім випадків вибуття у відпустку чи відрядження) забороняється. Військовослужбовці строкової служби звільняються з розташування військової частини командиром роти в дні та години, визначені командиром військової частини та в установленому ним порядку. Звільненій особі видається повідомлення про звільнення за підписом начальника роти з відбитком печатки військової частини. У ньому встановлюється

термін перебування військовослужбовця поза межами військової частини. Довідка про звільнення діє лише в межах гарнізону, в якому дислокується конкретна військова частина. Крім командира роти, право звільнення мають також йому рівні та вищі начальники та начальники» [20].

Територією військової частини під час дислокації військ на полігонах (таборах) є межі полігону (табору), за які особовому складу виходити заборонено, вони оголошуються наказом командира військової частини в відповідно до ст. 366 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України [14]. Відповідно до ст. ст. 179–186 Статуту та п. 14 ст. 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [13], за письмовим розпорядженням Міністра оборони України, його заступників та командувачів військ оперативних командувачів військової частини можуть розміщуватися в населених пунктах в адмін. або інші будівлі (приміщення), придатні для житла на умовах, визначених законодавством. У такому разі територією військової частини вважається межа дислокації, визначена наказом командира військової частини, відповідно до ст. 181 зазначеного Статуту [14, с. 41].

Самовільне залишення військовослужбовцем території військової частини або місця служби здійснюється без дозволу начальника, як правило, шляхом вільного проходу через блокпост, подолання огорожі через задалегідь підготовлену бійницю чи пролом, ховаючись в транспортному засобі, який на законних підставах виїжджає за межі військової частини або місця служби. При цьому військові частини або місця служби – це частини, групи, заклади, установи, з'єднання, в яких відповідно до службових обов'язків або наказів чи розпоряджень командування військовослужбовець повинен нести службу. Місцем їх розташування є територія казарми, табору, похідного чи бойового розміщення підрозділу, до списків якого занесений військовослужбовець [14, с. 127].

З наведеного вбачається, що дезертирство має низку подібних об'єктивних ознак із самовільним залишенням військової частини чи місця служби. Відмінність полягає в змісті суб'єктивної сторони, оскільки дезертирство вчиняється з метою повного ухилення від військової служби. Здійснюючи дезертирство, військовослужбовець незаконно припиняє військову службу, намагається повністю виключити себе зі сфери військово-службових відносин. Дезертирство вважається закінченим кримінальним правопорушенням з моменту, коли суб'єкт залишив розташу-

вання військової частини чи місце служби або не з'явився у військову частину в установленний строк з метою ухилення від військової служби. За наявності такої мети фактична тривалість відлучки військовослужбовця за власним бажанням не має значення. Дезертирство є продовжуваним злочином. Воно триває до тих пір, поки не буде припинено або внаслідок дій самого правопорушника, або настання подій, що перешкоджають його подальшому вчиненню. Добровільна відмова від дезертирства можлива лише до моменту залишення військової частини чи місця служби або до закінчення строку звітування у військовій частині. Якщо військовослужбовець уже залишив військову частину «з метою ухилення від військової служби, але потім через певний час, незалежно від його тривалості, повернувся до військової частини або з'явився до органів влади, дії винного будуть складати повне дезертирство» [7, с. 94–95].

З суб'єктивної сторони дезертирство може бути вчинене лише з прямим умислом: винна особа усвідомлює, що незаконно залишає військову частину або місце служби або не з'являється у військову частину чи місце несення служби у встановлений строк і, таким чином, має намір ухилитися від військової служби. Обов'язковою ознакою дезертирства є мета – ухилення від військової служби. Це суттєва ознака, за якою дезертирство відрізняється від самовільного залишення військової частини або місця несення служби, оскільки, вчиняючи дезертирство, військовослужбовець має намір повністю уникнути військової служби. Об'єктивними фактами, що підтверджують наявність у винної особи такого наміру, можуть бути: «придбання правопорушником підроблених документів чи цивільного одягу для маскування свого становища військовослужбовця, перебування на нелегальному становищі, під чужим ім'ям тощо» [7, с. 95].

Практика показує, що дезертирство може бути вчинене одночасно з кримінальним правопорушенням.

Необхідно наголосити на тій обставині, що хоча вчені, що присвячували свої роботи військовим кримінальним правопорушенням, «кримінальне правопорушення, передбачене ст. 407 КК (самовільне залишення військової частини або місця служби), не відносять до військових, пов'язаних з ухиленням, пов'язуючи останню ознаку лише зі злочином, передбаченим ст. 408 (дезертирство), з точки зору інтересів криміналістичного дослідження, виходячи із загальності способів їх учинення та визнаючи, що під час самовільного залишення військової час-

тини або місця служби винна особа, хоча і не на завжди, а лише на певний час, однак все ж таки намагається виключити себе зі сфери військово-службових відносин, останнє із зазначених кримінальних правопорушень необхідно також відносити до сфери військових, пов'язаних з ухиленням». До аналогічного висновку, зокрема, дійшов і В. В. Давиденко [4, с. 52–53].

Нами визначено структурні складові типового механізму підготовки вчинення кримінального правопорушення і переховування військовослужбовця поза межами військової частини. До таких складових, зокрема, належать:

– злочинний намір виникає або спонтанно, під впливом обставин, що склалися на службі, особистих емоцій, їх сприйняття, або перед чи в період свят, переважно в теплу пору року;

– вибір зручного часу для вчинення діяння, «способу перетинання огорожі, планування маршруту; крадіжка грошей, цивільного вбрання, особистих речей військовослужбовців, харчів, купівля квитків, переодягання у цивільне вбрання; переважно таємне залишення частини та переховування у родичів, друзів, знайомих здебільшого в Україні або за її межами; виготовлення фіктивних документів для виправдання самовільної відсутності, внесення фіктивної інформації в облікову документацію військової частини, закладів охорони здоров'я тощо. Військовослужбовці за контрактом, офіцери, сержанти перестають виходити на службу, самовільно залишають місце служби. В подальшому переховуються у родичів, знайомих, в іншій місцевості, влаштовуються на роботу» [4, с. 53–54].

Щодо такого способу самовільного залишення військової частини чи місця служби або дезертирства військовослужбовця як нез'явлення його вчасно без поважних причин на службу у разі звільнення з частини, призначення або переведення, нез'явлення з відрадження, відпустки або з лікувального закладу, то він полягає в тому, що військовослужбовець перебуває поза частиною понад визначений йому строк і тому несвоєчасно, із запізненням, прибуває (або взагалі у разі дезертирства не прибуває) до місця служби.

На практиці наявні випадки, коли військовослужбовець виконує певне завдання поза розташуванням військової частини (наприклад, посильний направляється за місцем проживання офіцера, щоб повідомити його про необхідність з'явитися в частину), «не повертається вчасно без поважних причин на службу та ухиляється від неї понад три доби, але не більше місяця» [3, с. 42].

Поважними причинами вважаються об'єктивні фактори, що перешкоджають військовослужбовцю «вчасно, тобто у строки, визначені в посвідченні про відрядження, з'явитися в частину: розпорядження старших начальників про продовження строку відрядження, хвороба, що позбавила його можливості своєчасно повернутися з відрядження, перешкода стихійного характеру» [13; 14]. Крім зазначених вище, «поважними причинами нез'явлення вчасно на службу називають смерть або тяжку хворобу членів сім'ї військовослужбовця, затримання його правоохоронними органами у зв'язку з обставинами, не пов'язаними з незаконним перебуванням військовослужбовця поза межами військової частини або місця служби, непередбачена зупинка руху транспорту тощо» [15, с. 128].

Окремо науковці виділяють такі способи ухилення військовослужбовців від служби, коли вони хоч і залишаються на місці служби, але за допомогою обману фактично певний час не виконують своїх обов'язків. Такими типовими способами, прямо передбаченими диспозицією ч. 1 ст. 409 КК має місце самоушкодження (самокалічення), симуляція хвороби, підробка документів або інший обман [3, с. 42].

Самокалічення як типовий спосіб ухилення від виконання обов'язків військової служби полягає в умисному заподіянні шкоди здоров'ю шляхом ушкодження органів і тканин організму. З об'єктивної сторони дане кримінальне правопорушення полягає в тому, що особа, заподіявши певні ушкодження своєму здоров'ю з метою ухилення від військової служби, стає повністю або тимчасово непридатною до військової служби або окремих її видів, що змушує командира (начальника) звільнити її від виконання військових обов'язків (направити на лікування в госпіталь тощо) або самовільно припинити виконання таких обов'язків після поранення [8, с. 58-59]. Ці дії мають на меті відправити на лікування і тим самим тривалий час ухилитися від виконання службових обов'язків (наприклад, при незаконному отриманні відпустки з виїздом додому) або виконувати лише окремі обов'язки військової служби (несення гауптвахти, роботи по господарству, участь на військових навчаннях, виїзді у відрядження тощо) [3, с. 42].

Конкретними способами заподіяння шкоди здоров'ю можуть бути: умисне штучне пошкодження будь-якого органу або тканини тіла (наприклад, ніг або рук), порушення функції органу (наприклад, розлад органів травлення, серцевої діяльності), спричинення певного

захворювання або загострення наявного захворювання [8, с. 59].

Виконавцем зазначеного кримінального правопорушення може бути лише військовослужбовець, який ухиляється від виконання обов'язків військової служби, незалежно від того, чи завдано його здоров'ю шкоди ним самим чи іншою особою (військовослужбовцем чи особою, яка не військовослужбовцем) на його прохання. Така особа може виступати організатором вчинення даного кримінального правопорушення, підбурювачем або пособником. У цих випадках його злочинні дії слід кваліфікувати як співучасть в ухиленні від військової служби шляхом самокалічення та злочин проти особи [8, с. 59].

Симуляція хвороби полягає в тому, що військовослужбовець для звільнення від виконання обов'язків військової служби або імітує хворобу, приписуючи собі хворобливі явища, фізичні або психічні недоліки, які нібито заважають йому виконувати обов'язки військової служби, або але насправді від них не страждає, або перебільшує з тією ж метою хворобу, яку він має (загострення) [8, с. 59]. При цьому симулюються як соматичні, так і психічні захворювання [3, с. 43].

Підробка документів як спосіб ухилення полягає в тому, що військовослужбовець для звільнення від військової служби подає командирі (начальнику) документ, виготовлений або підроблений ним самим чи іншою особою. Це може виражатися, наприклад, у поданні фіктивної телеграми про смерть або тяжку хворобу батьків для отримання відпустки, підробленого свідоцтва про народження для дострокового звільнення з військової служби тощо. Підробка полягає у невідповідності подій та обставин, зазначених у документі, посилаючись на який військовослужбовець просить про тимчасове або постійне звільнення його від виконання обов'язків військової служби [3, с. 43; 8, с. 59-62].

У свою чергу, інший обман як спосіб ухилення полягає в тому, що військовослужбовець заздалегідь повідомляє командирі (начальнику) неправдиву інформацію про події чи обставини з метою звільнення від військової служби або навмисне замовчує з тією ж метою інформацію про це. Обставини, про які він зобов'язаний був зобов'язаний повідомити. Наприклад, «якщо військовослужбовець строкової служби, знаючи, що в документах військової частини помилково вказано наявність у нього вищої освіти, навмисно приховує цю помилку, просить про дострокове звільнення з військової служби і таким чином домагається звільнення, його дії слід

розцінювати як ухилення від виконання обов'язків. від військової служби через інший обман. Заздалегідь неправдиві дані можуть стосуватися сімейних та інших обставин, які за правдивості були б підставою для звільнення командиром (начальником) свого підлеглого з військової служби» [8, с. 60].

Зазвичай неправдиві відомості стосуються різних юридичних, сімейних та особистих обставин, які, якби вони були правдивими, були б юридичною підставою для звільнення. Наприклад, «військовослужбовець замість нього направляє на медичний огляд іншого, дійсно хворого товариша» [3, с. 43].

Відмова від військової служби включає випадки ухилення від виконання цих обов'язків під приводом нібито релігійних переконань. Відповідно до частини 2 ст. 409 Кримінального кодексу, «необхідно кваліфікувати, наприклад, випадки відмови з релігійних мотивів від складання Військової присяги, якщо така відмова пов'язана з фактичним ухиленням від проходження обов'язків військової служби або невиконання частини чи окремих обов'язків військової служби (наприклад, від виконання обов'язків внутрішньої, вартової чи прикордонної служби, участі у бойових діях зі зброєю в руках, виконання певних робіт тощо). За відсутності такої умови відмова від Військової присяги не є злочин, що розглядається» [8, с. 61].

Типовими способами вчинення даного виду кримінального правопорушення є ухилення від проходження обов'язків військової служби шляхом підкупу військової посадової особи та відмови від виконання обов'язків військової служби. Відмова може передбачати як відкриту заяву про небажання проходити військову службу з подальшим фактичним припиненням виконання обов'язків, так і явне фактичне припинення виконання обов'язків військової служби без відповідної заяви (військовослужбовець демонстративно не виконує обов'язки). своїх обов'язків, ігно-

рує вимоги командира щодо несення служби) [12, с. 68].

Висновки. Способи вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від військової служби, за родовими об'єктами поділяються на дві великі групи: по-перше, способи ухилення від призову та мобілізації та, по-друге, способи вчинення військових злочинів, пов'язаних з ухиленням від служби. В обох цих групах спільним для способів вчинення є ознака ухилення та поділ їх на активні, які передбачають застосування винними будь-яких зусиль для досягнення злочинного результату, і пасивні.

Способами ухилення від призову та мобілізації є: пасивний – неявка за викликом до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки для направлення за місцем служби або до місця альтернативної (невійськової) служби (призовник або очолює звичайного життя, або переховується за місцем проживання, у невідомих місцях, виїжджає за кордон); активна – симуляція хвороби чи самокалічення (приписування чи створення собі певної хвороби, що є підставою для непроходження військової служби); неправдиві відомості щодо віросповідання, що є підставою для проходження альтернативної (невійськової) служби; надання неправомірної вигоди (посадовим особам, здатним вплинути на незаконне звільнення від призову, надання відстрочки від нього, визнання їх непридатними до військової служби); підробка документів.

З точки зору інтересів слідства, виходячи із загальності способів покарання, а також визнаючи, що під час самовільного залишення військової частини або місця служби винна особа хоча і не назавжди, але лише на певний час, все ж намагається виключитися зі сфери військово-службових відносин, вказаний злочин, як і дезертирство, необхідно віднести до групи військових злочинів, пов'язаних з ухиленням від служби.

Література:

1. Давиденко В. Типові способи вчинення злочинів, пов'язаних з ухиленням військовослужбовців від військової служби. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2011. № 1. С. 40–44.
2. Давиденко В. В. Методика розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 322 с.
3. Карпенко М. І. Самовільне залишення військової частини або місця служби, дезертирство: методика розслідування злочинів, передбачених ст.ст. 407, 408 Кримінального кодексу України. *Юридична наука*. 2011. № 13. С. 90–111.
4. Карпенко М. І. Ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом: окрема методика розслідування злочинів, передбачених ст. 409 Кримінального кодексу України. *Юридична наука*. 2013. № 12. С. 58–77.
5. Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособие. Харьков : Юрид. ин-т, 1985. 92 с.

6. Криміналістика : підручник / за ред. В. В. Тіщенко. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 555 с.
7. Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинів : курс лекцій / [В. К. Весельський, А. В. Іщенко, В. С. Кузьмічов та ін.] ; Нац. акад. внутр. справ. Київ : ХМЦНП, 2011. 178 с.
8. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05. 04. 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
9. Панов М. І., Косинюк В. І., Харитонов С. О. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини). Харків : Харків юридичний, 2006. 172 с.
10. Положення про проходження військової служби відповідними категоріями військовослужбовців: затверджені указом Президента України від 7 листопада 2001 року № 1053/2001. *Офіційний вісник України*. 2001. № 46. 30 листопада. Ст. 2039.
11. Положенням про корабельну службу у Військово-морських силах Збройних сил України : наказ Міністра оборони України від 25.11.2003 р. № 415, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 17.12.2003 р. за № 1170/8491. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1170-03>
12. Про затвердження переліку поважних причин неприбуття чи несвоечасного прибуття військовозобов'язаного до військового комісаріату для призову на збори: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 липня 2010 р. № 673. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2010-%D0%BF#Text>
13. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>
14. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 року № 548-XIV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
15. Хавронюк М. І. Військові злочини : навч. посіб. Київ : Укр. акад. внутр. справ, 1995. 156 с.

References:

1. Davydenko V. (2011). Typovi sposoby vchynennya zlochiniv, pov'yazanykh z ukhlyenniam viys'kovosluzhbovtiv vid viys'kovoyi sluzhby. [Typical ways of committing crimes related to servicemen's evasion of military service] *Visnyk Natsional'noyi akademiyi prokuratury Ukrayiny*. № 1. [in Ukrainian]
2. Davydenko V. V. (2015) Metodyka rozsliduvannya samovil'noho zalyshennya viys'kovoyi chastyny abo mistysya sluzhby [Methods of investigation of voluntary abandonment of a military unit or place of service] : dys. ...kand. yuryd. nauk : 12.00.09. Kyiv. [in Ukrainian]
3. Karpenko M. I. (2011). Samovil'ne zalyshennya viys'kovoyi chastyny abo mistysya sluzhby, dezertyrstvo: metodyka rozsliduvannya zlochiniv, peredbachenykh st.st. 407, 408 Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny. [Voluntary abandonment of a military unit or place of service, desertion: method of investigation of crimes provided for by Art. 407, 408 of the Criminal Code of Ukraine] *Yurydychna nauka*. № 13. [in Ukrainian]
4. Karpenko M. I. (2013) Ukhlyennya vid viys'kovoyi sluzhby shlyakhom samokalichennya abo inshym sposobom: okrema metodyka rozsliduvannya zlochiniv, peredbachenykh st. 409 Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny. [Evading military service by self-mutilation or other means: a separate method of investigation of crimes provided for by Art. 409 of the Criminal Code of Ukraine] *Yurydychna nauka*. № 12. [in Ukrainian]
5. Kolesnychenko A. N., Konovalova V.E. (1985) Krymynalystycheskaya kharakterystyka prestuplenyy [Forensic characteristics of crimes] : ucheb. posobyе. Khar'kov : Yuryd. yn-t. [in Ukrainian]
6. Kryminalistyka (2017) [Criminalistics]: pidruchnyk / Za red. V. V. Tishchenka. Odessa : Vydavnychy dim «Hel'vetyka». [in Ukrainian]
7. V. K. Vesel's'kyy, A. V. Ishchenko, V. S. Kuz'michov (Ed.) (2011) Kryminalistychnе zabezpechennya rozkryttya i rozsliduvannya zlochiniv [Forensic support for the detection and investigation of crimes] : kurs lektsiy / Nats. akad. vnutr. sprav. Kyiv : KhmTSNII. [in Ukrainian]
8. Kryminal'nyy kodeks Ukrayiny [Criminal codex of Ukraine] (2001): Zakon Ukrayiny vid 05. 04. 2001 r. № 2341-III / Verkhovna Rada Ukrayiny. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> [in Ukrainian]
9. Panov M. I., Kosyniuk V. I., Kharytonov S. O. (2006). Zlochyny proty vstanovlenoho poryadku nesennya viys'kovoyi sluzhby (viys'kovi zlochyny). [Crimes against the established order of military service (military crimes)] Kharkiv : Kharkiv yurydychnyy. [in Ukrainian]
10. Polozhennyaproprokhozhennyaviys'kovoyisluzhbyvidpovidnymykatehoriyamyviys'kovosluzhbovtiv [Provisions on military service by relevant categories of servicemen]: zatverdzeni ukazom Prezydenta Ukrayiny vid 7 lystopada 2001 roku № 1053/2001. *Ofitsiynyy visnyk Ukrayiny*. 2001. № 46. 30 lystopada. St. 2039. [in Ukrainian]
11. Polozhennyam pro korabel'nu sluzhbu u Viys'kovo-mors'kykh sylakh Zbroynykh syl Ukrayiny [Regulations on naval service in the Naval Forces of the Armed Forces of Ukraine] (2003) : nakaz Ministra obrony Ukrayiny vid 25.11.2003 r. № 415, zareyestrovanyy u Ministerstvi yustytisyi Ukrayiny 17.12.2003 r. za № 1170/8491. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1170-03>. [in Ukrainian]
12. Pro zatverdzhennya pereliku povazhnykh prychnyn neprybuttya chy nesvoyechasnoho prybuttya viys'kovozobov'yazanoho do viys'kovoho komisariatu dlya przyzovu na zbory [On the approval of the list of valid reasons for the non-arrival or untimely arrival of a conscript to the military commissariat for conscription] (2010): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 28 lypnya 2010 r. № 673. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2010-%D0%BF#Text> . [in Ukrainian]

13. Pro pravovyy rezhym voyennoho stanu [About the legal regime of martial law] (2015): Zakon Ukrayiny vid 12 travnya 2015 roku № 389-VIII / Verkhovna Rada Ukrayiny. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/> [in Ukrainian]

14. Pro Statut vnutrishn'oyi sluzhby Zbroynykh Syl Ukrayiny [About the Statute of the Internal Service of the Armed Forces of Ukraine] (1919): Zakon Ukrayiny vid 24 bereznya 1999 roku № 548-XIV / Verkhovna Rada Ukrayiny. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian]

15. Khavronyuk M. I. (1995) Viys'kovi zlochyny [War crimes] : navch. posib. Kyiv : Ukr. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian]